

Holokaust

Priredio urednik

Ideološka osnova | Kriminalistička policija i „etnogenetska registracija Cigana” | Prve deportacije i zatvaranje u kolektivne logore | Radni logori | Masovna pogubljenja | Geto Lođ | Proglas Aušvic („Auschwitz Erlass”) | Žrtve | Preživeli

➤ *Progon „Cigana” koji je trajao vekovima kulminirao je genocidom pod režimom nacional-socijalizma. Definisani kao „problem”, „asocijalni” i „rasno inferiorni”, Romi su hapšeni i ubijani u Nemačkom rajhu i na teritorijama pod nemačkom okupacijom.*

TRAURIGI ČERHENI

*Traurigi čerheni ando učo nebo.
Nan man blajbens ande mro šatno khere.
Ari man line andar mro šatno vodro,
mra džuvla muklom odoj le čavorenca.*

*Traurigi čerheni ando učo nebo.
Legede man andar mro šatno khere.
Ando logeri man legede,
odoj tharde man upro praho.*

TUŽNA ZVEZDA

*Tužna zvezda visoko na nebu
Nema života u mojoj kući
Izvukli su me iz mog kreveta
Ostavlajući moju ženu i decu.*

*Tužna zvezda visoko na nebu
Odveli su me iz sopstvene kuće
Doveli me u logor
Gde su me spalili do pepela.*

Il. 1 *Pesma burgenlandskih Roma u koncentracionim logorima, koju je pevala Paula Nardai*

(Hemetek, Ursula / Heinschink, Mozes (1992): Lieder im Leid. Zu KZ-Liedern der Roma in Österreich. U:

Jahrbuch des Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstands: 76-93, Wien, str. 81)

IDEOLOŠKA OSNOVA

Centralna terminologija i stavovi, koje su kasnije koristili nacisti kao razlog za ubijanje „bezvrednog života”, definisana je mnogo pre nego što su oni došli na vlast. Termin „rasa”, npr. koristio se od XVII veka kako bi se kategorisali ljudi. Obično je ovo rađeno prema geografskim kriterijumima, u kombinaciji sa spoljašnjim karakteristikama, kao što su boja kože ili druge specifične karakteristike. U XVIII veku Karl fon Lin, osnivač savremene klasifikacije živih bića, razlikovao je

prema boji kože (bela, crvena, žuta, crna) četiri tipa ljudi i odredio osnovne karakteristike za svaki tip. Prema njemu, Evropljani su beli, „vođeni zakonima, sangvinici i mišićavi”, dok su Azijate svetložuti, „vođeni mišljenjima, melanholici i kruti”. Termin „rasa” je do danas neraskidivo vezan za procenu vrednosti. Boja kože kao sredstvo razlikovanja još uvek je uobičajena, čak i ako je osnovni pojam „rasa” izgubio svoje značenje.

U XIX veku cirkulisalo je nekoliko teorija o rasama. Prema različitim svojstvima, od 3 do 11, u zavisnosti od svake pojedinačne teorije, rase su poprimala i različite

vrednosti. Najveća vrednost data je „kavaskoj”, „beloj” ili „arijevskoj rasi”. Sredinom XIX veka, Artur de Gobino je takođe ustanovio postojanje viših i nižih „rasa” u svom Eseju o nejednakosti ljudskih rasa („Essai sur l'inégalité des races humaines”). Prema njegovom mišljenju, posebno su „Arijevc” i „nordijski narodi” pripadali višoj rasi, što je odražavalo i opštu zamisao. Ono što je bilo novo, ipak, bilo je njegovo strogo odbijanje „mešanja rasa”, što bi dovelo do degeneracije i, najzad, uništenja. Shodno tome, Belgijac Ričard Lajbih izmislio nekoliko godina kasnije (1868) termin „bezvredni život”.

Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens.

Ihr Maß und ihre Form.

Von den Professoren

Dr. jur. et phil. Karl Binding und Dr. med. Alfred Hoche
früher in Leipzig in Freiburg

Verlag von Felix Meiner in Leipzig
1920

II. 3

Pol Ansin, zvani Vaiskop, uklonjen je iz "Wehrmachta" jer je bio „Ciganin”. Ubijen je u Aušvicu- Birkenau dan nakon što je tamo stigao, još uvek noseći svoju uniformu.

(Gilsenbach, Reimar (1993):

Oh Django, sing deinen Zorn. Sinti und Roma unter den Deutschen.

Berlin: BasisDruck Verlag, str. 70)

II. 2

Knjiga „Stvaranje načina za istrebljenje bezvrednog života” („Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens”) pravnik Karla Bindinga i doktora Alfreda Hohe. Binding i Hohe, kao i drugi, bavili su se državnom negom mentalno bolesnih u pogledu trošenja finansijskih sredstava budžeta. U vezi tim, oni su smatrali da sve koji predstavljaju breme za društvo treba ubiti (oni koji vode „opterećujući život”).

„Može se zaključiti da prosečni izdatak po osobi za godinu nege ovih idiota iznosi 1.500 maraka. Ako uzmemo zajedno, sve idiote u Nemačkoj, koji su u domovima za negu, dolazimo do računice od oko 20.000 do 30.000. Ako pretpostavimo da će svaka osoba pojedinačno živeti 50 godina, lako se može videti da se u neproduktivne svrhe iz nacionalnog trezora troši enormna suma za hranu, odeću i grejanje.”

(prevedeno Binding, Karl / Hoche, Alfred (1920): Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens. Ihr Maß und ihre Form. Leipzig: Felix Meiner, str. 54)

I pored toga što je naučno zasnovana biologija nasledne faktore smatrala presudnim za ljudski opstanak, ideje superiornog i inferiornog, „čiste rase” i „mešanih rasa”, „vrednog” i „bezvrednog života”, našle su svoje mesto u kriminologiji. Godine 1876, Italijan Čezare Lombroso, u svom delu Zločinac („L'uomo delinquente”), prvi put je izneo da je „genetička predispozicija” odgovorna za zločine koje su navodno počinili „Cigani”.

Ideja da rase mogu postati „superiorne” kontrolisanjem rađanja, ideja u koju se veoma verovalo u Evropi i Sjedinjenim Državama, bila je proširena pozivom na „istrebljenje” „nenaslednih” (erbuntüchtige) ljudi u Nemačkoj

nakon Prvog svetskog rata. Zahtevi rasne higijene varirali su od progona, preko abortusa i sterilizacije do eutanazije. Godine 1920, Karl Binding i Alfred Hohe zalažu se da svi ljudi koji vode „opterećujući život” i koji predstavljaju „breme društvu” budu ubijeni. Godine 1923, prva katedra za rasnu higijenu otvorena je u Minhenu, njen predavač Fritz Lenz, napisao je tekst „Selekcija ljudi i rasna higijena” („Menschliche Auslese und Rassenhygiene”), koji je kasnije imao uticaja na Hitlerovu „Moju borbu” („Mein Kampf”). Organizacije, grupe naučnika i uticajni pojedinci borili su se da prošire ideje o rasnoj higijeni, koje su nailazile na plodnu zemlju u Nemačkoj u periodu između dva rata. Političke par-

tije, naročito nacisti, koristile su ove ideje da raspale vatru pojačanog neprijateljstva prema Jevrejima i ostalim grupama stanovništva. [II. 2]

Rasna teorija je 14. jula 1933. godine, konačno usvojena zakonima Trećeg rajha. Pojam „bezvrednog života” imao je značajan uticaj na nacističku rasnu politiku. S jedne strane, „naslednici (erbggesund)” i „Arijevcii” su podržavani, dok su, s druge strane, mentalno i fizički hendikepirani ljudi, kao i „asocijalni” i „druge rase”, proterivani. „Cigani”, čije mesto u sistemu nije bilo lako odrediti zbog njihovog arijevskeg porekla, bili su generalno smatrani „asocijalnim”, odnosno „asocijalnom rasom”, u nedostatku boljeg kriterijuma.

Izvod iz cirkularnog pisma rajhfirera SS-a i šefa nemačke policije pri Ministarstvu unutrašnjih poslova, Hajnriha Himlera, 8. decembra 1938. godine, o istrebljenju „ciganske napasti“.

„[...] 1 (1) Iskustva iz borbe protiv ciganske napasti do sada i uvidi rasno-biološko istraživanje potvrđuju da je

logično rešenje ciganskog pitanja kroz osobenosti njihove rase. Iskustvo je pokazalo da polurasni izvršavaju najveći deo krivičnih dela koje čine „Cigani“. Uz to, pokušaji naseljavanja Cigana nisu uspeali, posebno kod čistih Cigana, zbog njihovog jakog migracionog instinkta. Stoga je neophodno gledati odvojeno na polurasne i čiste Cigane tokom rešavanja ciganskog

pitanja. (2) „Kako bismo postigli svoj cilj, prvo je neophodno utvrditi rasnu pripadnost svakog Ciganina koji živi i putuje na ciganski način po čitavom Nemačkom rajhu.“

II. 4

(prevedeno iz : Ministerialblatt des Reichs- und Preussischen Ministers des Innern, Jg. 99, Nr. 51, 14.12.1938, str. 2105-2110)

registraciju Roma radi „preventivnog suzbijanja kriminala“. Godine 1936, Centralni biro za borbu protiv „ciganske zaraze“ („Zentralstelle zur Bekämpfung des Zigeunerunwesens“) formiran je u Beču. U Nemačkoj, postavljanjem rajhfirera SS-a („Reichsführera SS“) Hajnriha Himlera na čelo policijskih snaga u Ministarstvu unutrašnjih poslova omogućena je „standardizovana“ akcija.

I pored uveliko rasprostranjenog anticiganizma, „Cigani“ su prvo smatrani kao policijski problem, ali zbog konstantno rastućeg uticaja rasne teorije, rasistički aspekt u ideološkom pristupu „Ciganima“ dobijao je na značaju. Rasni zakoni („Nürnberger Rassengesetze“) iz 1935. godine vodili su ka klasifikaciji „Cigana“ kao „rasno inferiornih“ i oduzimali im nacionalnu pripadnost i građanska prava. Uloga naučnika je bila da kasnije dokažu da su ove dogme bile ispravne. Režim nacional-socijalizma na ovaj način nalazi još jednog „neprijatelja“, oko čijeg

klevetanja i postepenog iskorenjivanja bi „nemački narod“ mogao da se ujedini.

Kada je Robert Ritter, doktor i psihijatar, preuzeo vodeću poziciju u Centru za istraživanje rasne higijene („Rassenhygienische und erbbiologische Forschungsstelle“) Odseka za javno zdravlje Rajha, postao je glavna figura u „istraživanju Cigana“ u Rajhu. Njegov pravi cilj bio je da dokaže da su „asocijalno“ i kriminalno ponašanje nasledni. Dok su Jevreji bili osuđivani za intelektualno „iščezavanje“ strukture države, „Cigani“ su zbog svoje rase deklarirani kao „primitivni, siromašni u kulturi“ i bez istorije, kao pretnja moralnom redu kroz „mešanje“ i „stvaranje kriminalnog subproletarijata“. Već 1935. godine naređeno je da „Cigani“ treba da budu proterani u radne logore i prisilno sterilizovani. Ritterov glavni fokus bili su „Cigani mešane krvi“, klasifikacija koja je išla dublje nego u slučaju Jevreja; ljudi su deklarirani kao „Cigani mešane krvi“ kada je jedan od njihovih osmorice preda-

ka u trećem kolenu bio „Ciganin“. [II. 9]

Krajem 1938. godine Hajnrih Himler proglasio je u cirkularnom pismu „rešenje ciganskog pitanja kroz osobenosti njihove rase“. Teorije nacističkih naučnika i političara do 1942/1943. godine ipak su ostale kontradiktorne: s jedne strane, indijsko poreklo Roma klasifikovalo ih je kao „Arijevece“, a, s druge strane, političari i naučnici su hteli da dokažu njihovu pripadnost „drugoj rasi“ („Artfremdheit“) kako bi opravdali njihov progon. [II. 4, 5]

Zbog ideoloških kontradikcija, progon „Cigana“ izvršen je s manjom koordinacijom nego u slučaju jevrejskog naroda. Neki Romi su 1943. godine, npr. još uvek bili u vojsci, bez obzira na to što je ta ista vojska bila umešana u genocid nad Romima na Istoku i što su hiljade Roma već ubijene u koncentracionim logorima. Ovi vojnici deportovani su direktno s fronta u Aušvic, u pojedinim slučajevima i s medaljama časti. [II. 3]

In seinem Erlass vom 8. Dezember 1938 hat der Reichsführer SS und Chef der Deutschen Polizei im Reichsministerium des Innern die allgemeinen Richtlinien zur umfassenden Bekämpfung der Zigeuner im ganzen großdeutschen Reichsgebiet gegeben.

Der Erlass geht von den Erfahrungen und Erkenntnissen aus, die bisher bei der Bekämpfung der Zigeunerplage gewonnen wurden. Er will, und damit packt er das Übel an der Wurzel an, die Zigeunerfrage aus dem Wesen dieser Rasse heraus lösen.

II. 5

U nacističkim novinama „Rechtsspiegel“ od 24. februara 1939. godine:

„U svom pismu od 8. decembra 1938. godine, rajhfirer SS-a i šef nemačke policije iznosi osnovne principe za borbu protiv Cigana u celom Rajhu. Ovo pismo zasnovano je na iskustvima i zaključcima do sada izvedenim iz borbe protiv ciganske napasti. On želi da reši cigansko pitanje kroz osobenosti ove rase, čime uništava to zlo.“

(Hancock 2002, str. 40)

PRVE DEPORTACIJE I ZATVARANJE U KOLEKTIVNE LOGORE

Pošto su Romima oduzeta sva njihova prava i mogućnosti privređivanja, često je trebalo da se oslanjaju na milostinju lokalnih vlasti, za koje su bili veliko breme. Takva situacija, koju su izazvali nacisti, korišćena je kao izgovor za iniciranje mera za progon Roma. Takozvani „polurasni Cigani“ predstavljali su glavnu brigu rasista higijeničara. U okviru kampanje Radničkog rajha („Arbeitsscheu

Reich“), koja je bila uperena protiv prosjaka, prostitutki, skitnica i „Cigana“, izvršena su prva hapšenja. Po nalogu Kancelarije kriminalističke policije rajha („Reichskriminalpolizeiamt“), 700 Nemačaca Roma, većina njih Sintija, u junu 1938. godine bilo je deportovano u koncentracione logore Dahau, Buhenvald, Saßenhausen i Lihtenburg.

Godinu dana kasnije, 3.000 nemačkih i austrijskih Roma deportovano je u koncentracione logore Dahau, Mathausen, Rafensbrik i Buhenvald. Vlasti nacional-socijalizma i policija mogli su se osloniti na policijske istrage koje su, u periodu između dva rata, vršene u vezi s registracijom Roma.

RADNI LOGORI

Brojni radni logori organizovani su u Nemačkoj, Austriji posle anšlusa i na teritorijama pod nemačkom okupaci-

jom u centralnoj i istočnoj Evropi. U početku, većina logora je zamišljena kao kazneni radni logori isključivo za radnike Rome muškarce, kao npr. mnogi logori u Austriji i Nemačkoj. U Austriji, npr. bilo je najmanje 17 logora različite veličine.

„GESTORBEN“

Oko polovine zatvorenika u češkom „ciganskom logoru“ Leti/Letig bila su deca starosti do 14 godina. U svojoj knjizi „Holokaust čeških Roma“, istoričar Ctibor Nečas iscrpno piše o njihovoj sudbini. Jedan paragraf glasi:

„Veoma srceparajuća i usamljena su bila siročad ili napuštena deca čiji roditelji su preminuli ili bili preneti u bolnice, i koja su prepuštena sebi. Kada su pronađena mrtva, njihova smrt je uneta u lične karte s velikim zakašnjenjem i zapisi su nepotpuni ili pogrešni.

Kod datuma smrti, npr. Františka Čandová, Jana Mariona Čermák-Růžička, Marie Petržilkove, Jiřija Růžička, Václava Františka Růžička, Zdeněka Růžička, Božene Františke Růžickove, Josefa Růžičková i Marie Růžickove navedeni su samo meseci, a za Františka Floriána upisana je samo godina smrti. Na ličnim kartama Ondřeja Růžička i Růžene Růžickove stoji samo oznaka „mrtvi“ („gestorben“), bez bilo kakvog datuma. Oskudne informacije nude i lične karte Jana Růžička i Františka Procházke, samo je zabeleženo „datum smrti nepoznat“. Neka preminula deca nisu ni ispravno identifikovana.“

II. 6 (Nečas 1999, str. 91f.)

Na osnovu Himlerove i Hajdrihove direktive o zabrani kretanja („Festsetzungserlass“) (1939), Romima nije dozvoljeno da napuštaju gradove u kojima su živeli. Ako nisu poštovali direktivu, smesta su slati u sabirne logore. Na osnovu Himlerovih naređenja („Schnellbrief“) izršen je talas zatvaranja u koncentracione logore 1939. godine. Pravi cilj ove direktive bio je da se svi „Cigani“ koji žive u Nemačkom rajhu (procenjeno je da ih ima oko 30.000) sakupe u logore i deportuju što pre u Generalni protektorat u Poljskoj. Direktiva nije mogla brzo da se realizuje i zbog toga su privremeni „sabitni logori“ pretvoreni u „radne logore“ slične „koncentracionim logorima“. [II. 6]

Neki od ovih „radnih logora“, kao što je logor Leti u južnoj Bohemiji, ili logor u Belzek kompleksu u Poljskoj, pretvoreni su u „ciganske logore“ za Rome muškarce, žene i decu. Mnogi logori su zatvoreni 1943. godine; zatvorenici su ili deportovani u logore smrti ili u druge radne lo-

KLASIFIKACIJA RASNE HIGIJENE

Do 1944. godine, kada je klasifikacija Roma konačno završena, Centar za istraživanje rasne higijene („Rassenhygienische und bevölkerungs-biologische Forschungsstell”) pod rukovodstvom Ritera „klasifikovao” je oko 24.000 ljudi; mnogi od njih tada nisu bili živi.

(see Lewy 2001, p. 105)

„Riter je to ležerno radio, na ulicama, na prijateljski način. Jedan za drugim dovođeni su i smeštani na stolicu. Onda je upoređivao dečije oči, postavljao nam mnoga pitanja, a Justin je sve zapisivao. Onda je govorio: „Otvori usta”, i imao je neku vrstu instrumenta kojim je merio grlo, nozdrve, nos, položaj očiju, boju očiju, obrve, uši spolja i iznutra, vrat, ruke, sve što se moglo izmeriti.”

II. 7

(prevedeno iz Krausnick, Michael (1995): Wo sind sie hingekommen? Der unterschlagene Völkermord an den Sinti und Roma. Gerlingen: Bleicher Verlag, str. 97)

UBIJANJA ROMA U VARŠAVSKOM REGIONU

Poljski Rom, istraživač Jerzy Ficowski napisao je do danas najpotpuniji opis progona poljskih Roma od strane nemačkih trupa. On govori o varšavskim predgrađima:

„Često je rezultat bio toliko totalan, da su samo ubice ostajale kao svedoci. [...] Godine 1942. Hitlerovi fašisti ubili su mnogo Cigana u varšavskim predgrađima, uključujući 30 ljudi u Grohovu, muškarce, žene i decu, kao i neke porodice iz Targoveka. Mnogi su streljani 1943. godine u Bem-Fortu, u Komoravi blizu Varšave ubijene su žene i deca, u šumama blizu Zirardova ubijena je ciganska porodica, u šumama Braka i Gazika blizu Sohačeva ubijeno je više od deset porodica, slično je bilo sa Ciganima u Konjsku, Sohačevu i Markiju; u Silecu u Varšavi sedam porodica su žive spaljene u drvenoj kolibi; u Jadovu Cigani iz okoline su okupljeni i odvedeni u obližnju sinagogu, svi muškarci su streljani. Žene su uspele da pobegnu tokom noći u Karčevo, gde je ubrzo zatim nemačka policija započela ubijanje Cigana, između ostalog, bacajući decu s prozora na ulice. Mnogi Cigani su imali oružje u rukama i do poslednjeg metka borili su se protiv žandarmerije. Samo u pojedinim slučajevima ljudi su uspevali da pobegnu. U selu pored Milosne više od 20 ljudi, među njima više od desetero dece, streljano je u januaru 1943. godine. U oktobru 1944. godine gestapovci su streljali 104 Ciganina blizu Puške Kampinovke; samo jedan čovek je uspeo da pobjegne. Ubistva tog tipa bivala su sve češća [...]”

II. 8 (prevedeno iz Ficowski 1992, str. 65f.)

gore, ili ubijani na licu mesta. Neki logori postojali su do 1944. godine, npr. Dubnica nad Vahom u zapadnoj Slovačkoj. U najvećem „ciganskom logoru”, Lakenbah u Burgenlandu 1941. godine bilo je 2.300 zatvorenika. On je postojao do kraja rata.

Zatvorenici je trebalo da obavljaju težak fizički rad; da kopaju kanale, rečna korita ili rezervoare, izvode radove na putevima, u poljima i različitim preduzećima. Smrtnost je bila visoka, zbog loše ishrane, teškog rada i bole-

sti. U Lakenbahu, 237 ljudi je umrlo tokom pet godina postojanja logora, u Letiju najmanje 326 ljudi je umrlo tokom tri godine, u Belzecku, iako ne postoji tačan broj, cifra je, veruje se, bila slična.

MASOVNA POGUBLJENJA

Sistematska ubijanja Roma, izazvana nemačkim napadom na SSSR, počela su u leto 1941. godine. Kao „saradnici” i „špijuni” „jevrejskog boljševizma” hiljade Roma su pali kao žrtve masovnih pogubljenja od SS grupa za specijalne operacije („Einsatzgruppen”) koje su ih, uz pomoć vojske, ubijale iza linije fronta. Za razliku od akcija izvršenih u Nemačkoj, glavna briga policije u većini područja bili su putujući, „rasno siromašni” „endogamični Cigani”, koji su kao mobilna populacija najbolje odgovara-

li slici špijuna. 33.000 Jevreja i na stotine Roma bili su među žrtvama koje je SS grupa C („Einsatzgruppe C”), u saradnji sa Šestom armijom („6. Armee”), ubila nedaleko od Babji Jara, u okolini Kijeva. Kao i u Sovjetskom Savezu, i u Poljskoj i na drugim teritorijama istočne Evrope i Balkana pod nacističkom okupacijom, u masovnim pogubljenjima ubijeno je više Roma nego u logorima. Ne postoji precizni broj, ali nablaže procene govore o preko 100.000 ljudi koji su ubijeni van sistema logora. [II. 8]

U Srbiji, koju su Nemci okupirali 1941. godine, takozvana osvetnička pogubljenja, čije su žrtve bili Jevreji, Srbi i Romi, imala su isti

takav značaj za istrebljenje romske nacije. Za razliku od Istoka, SS trupe („Einsatztruppen”) su birale žrtve, a vojska je izvršavala pogubljenja. Harald Turner, direktor nemačke vojne administracije, izjavio je 1942. godine da je Srbija bila jedina zemlja u kojoj je „jevrejsko i cigansko pitanje” bilo rešeno. SS trupe i vojne snage podržavale su lokalne fašističke organizacije. U Hrvatskoj, „ustaška milicija”, a u Mađarskoj, pod nemačkom vlašću od 1944. godine pa naovamo, fašisti „strelastog krsta” izvršili su masovna pogubljenja, organizovali deportacije i upravljali logorima.

Geto Lođ

Proglas Aušvic („Auschwitz Erlass“)

Žrtve

Preživeli

RAD DR MENGELEA

Mengeleove selekcije na železničkoj rampi u Birkenau, gde je radio eksperimente na gvinejskim svinjama, dobro su poznate. Svoje eksperimente je obavljao u baraci broj 32 u delu gde su bile smeštene ciganske porodice, sakateći i ubijajući stotine ljudi u ime nauke. Helmut Klemens, u to vreme osamnaestogodišnjak, morao je da radi u bolesničkom odeljenju kao potčrko za Mengelea. Time je bio i očevidac Mengeleovih zločina:

„Uveče je trebalo da iz gomile tela koja su bila sakupljena izvlačim neka, zapišem brojeve s njihovih ramena, i da ih odvučem kod dr Mengelea. On ih je onda sekao na različite načine. Na policama su bile staklene posude u kojima su bili razni organi, kao što su srce, mozak, oči i ostali delovi tela.”

II. 9

(Fings 1997, str. 104)

29. JUN. 1944
Auschwitz OS, am 29. Juni 1944.

Hyg.-bakt. Unters.-Stelle
der Waffen-SS, Südost

Anliegend wird übersandt:
Material: Kopf einer Leiche (12-jähriges Kind)
entnommen am
zu untersuchen auf: Histologische Schnitte

Name, Vorname: _____
Dienstgrad, Einheit: siehe Anlage
Klinische Diagnose: _____

Anschrift der einsendenden Dienststelle: H.-Krankenbau
Zigeunerlager Auschwitz II, B II e

Bemerkungen: Der 1. Lagerarzt
K.L. Auschwitz II
Mengele
SS-Hauptsturmführer.
(Stempel, Unterschrift)

II. 10

Lekarski dokument sa zahtevom da se histološki ispita glava romskog deteta od 29. juna 1944. godine, s potpisom Jozefa Mengelea.

(from Hancock 2002, p. 49)

GETO LOĐ

Kao što je već pomenuto, namera je bila da se Romi u prvo vreme deportuju u Generalni protektorat u Poljskoj u „sabirne logore“, kako bi „čekali svoju konačnu deportaciju“ (Himlerov „Schnellbrief“ iz 1938). U jevrejskom getu Lođ („Litzmannstadt“) „ciganski logor“ je osnovan 1941. godine,

prema Himlerovim naređenjima. SS trupe, jevrejske bezbednosne snage („Jüdische Ordnungsdienst“) i „ciganska policija“, koja je organizovana specijalno za taj zadatak, trebalo je da blokiraju četvrt od ostatka geta i spoljašnjeg sveta. Nijedna informacija o logorima nije trebalo da procuri van njih. Između petog i devetog novembra 1941. godine pet transporta sa ukupno 5.007 Roma iz Austrije stiglo je u geto Lođ. Članovi SS trupa i Radne sna-

ge rajha („Reichsarbeitsdienstes-a“) čuvale su logor i prisiljavale neke od zatvorenika na prinudni rad. Trebalo je da Romi spavaju na podu i da ne dobijaju nikakve lekove niti dovoljno hrane. Nakon kratkog vremena izbio je pegavi tifus. U januaru 1942. godine 4.400 ljudi koji su još uvek bili živi bili su kamionima prevezeni u logor za istrebljenje Helmno-Kulhof i ubijeni u gasnim komorama. Niko od 5.007 Roma nije preživeo.

PROGLAS AUŠVIC („AUSCHWITZ ERLASS“)

Hajnrih Himler je 16. decembra 1942. godine izdao je proglas u kome je naredio da se svi „Cigani“ koji još uvek žive u „Nemačkom rajhu“ deportuju u Aušvic. „Proglas Aušvic“ bio je poslednje iznošenje plana koji je de facto postojao još od 1938. godine i već bio delimično ostvaren, tj. potpuno istrebljenje „Cigana“. Himlerovo naređenje za deportovanje bilo je upereno protiv svih „Cigana mešane krvi, Roma-Cigana, i balkanskih Cigana“, i stepen polutana

više nije važio. Male grupe „Cigana čiste rase“ koje je trebalo da se koriste kao „izložbeni predmet“ u Himlerovom muzeju na otvorenom, činile su izuzetak koji je postojao samo na papiru.

U takozvanom ciganskom porodičnom logoru u Aušvicu, više od 20.000 Roma, koji su, uglavnom, dolazili iz „sabirnih logora“ u Nemačkoj, Austriji, Poljskoj, Bohemiji i Moravskoj, bilo je smešteno zajedno na malom prostoru. Za smeštaj su korišćene 32 drvene barake, od kojih je svaka ranije bila planirana za smeštaj 52 konja. U takve barake smešteno je i do 600 Roma. Shodno tome, sanitarni uslovi su

bili užasni. Već nakon nekoliko meseci stotine Roma je umrlo zbog loše ishrane, epidemije i prinudnog rada.

Romi su obavljali najteže građevinske poslove u okviru logora. Osim toga, logorski sistem je određen unutrašnjom strukturom snaga. Politički zatvorenici su bili na vrhu, Jevreji i Romi na dnu hijerarhije. Logorska zajednica prihvatila je stereotipe i predrasude. Oznake koje su odredile SS trupe omogućavale su brzo prepoznavanje. Romi su nosili crne ili braon trouglove, s brojem zatvorenika i slovom „Z“ (za „Zigeuner“) koje im je bilo istetovirano na ramenu.

II. 11

“Plač / moj brat Osi Z 5743 u Birkenau umro je 1943. godine od gladi i tifusne groznice”. Slika Karla Stojka.

(Stojka, Karl (1990): Ein Kind in Birkenau. Wien: samoizdanje, naslovna strana)

Austrijski slikar Karl Stojka bio je 12-godišnji dečak kada je deportovan u Aušvic-Birkenau sa svojom porodicom 1943. godine. Seća se smrti svog mlađeg brata:

„Moj mlađi brat Osi umro je od gladi. Bio je u krevetu iznad, sedam godina star, i trebalo je da odlazimo da radimo i bio je sam! I kada su mu drugi davali više hleba, tada su stariji krali hleb i čaj i supu od njega. I tako je umro od gladi. Gde je bio Bog?”

II. 12

(Cech / Fennesz-Juhasz / Heinschink 1999, str. 117)

Od svih logora Aušvica, „ciganski logor” je imao najvišu stopu mortaliteta. Tamo je izgubilo život ukupno 19.300 ljudi: 5.600 je ugušeno gasom, 13.700 je umrlo od gladi, bolesti, epidemija i medicinskih eksperimenata, koji su korišćeni kako bi se dokazao presudni uticaj „rase” na nasleđe. Mašta doktora zaduženih za ovaj zadatak, najviše Jozefa Mengelea, nije

znala za granice. Romima su ubrizgavane injekcije sa slanim rastvorima i bacilima tifusa, doktori su isprobavali bojne pigmente i srčane injekcije kako bi ispitali oči blizanaca. Na taj način, doktori, pripadnici SS trupa i vojske, s gledišta nauke, delovali su na čitavu opštu populaciju. [II. 9-12]

Aušvic je samo jedan od koncentracijskih logora u kojima su pogubljeni

Romi, delom pre, a sistematično posle donošenja „Proglasa Aušvic”. Uz to, primenjivana je i druga komponenta politike istrebljenja, i to, uglavnom, kroz prisilnu sterilizaciju, kako unutar logora, tako i u bolnicama van njih. Hiljade Roma, pretežno žena i devojaka, često su bile podvrgnute ovoj operaciji bez anestezije. Mnoge su i umrle tokom operacije.

ŽRTVE

Još uvek je nepoznato koliko je Roma palo kao žrtve nacističkog progona. Romi se nisu uvek registrovali kao Romi, i u statističkim podacima o žrtvama vode se kao pripadnici većinske populacije, kao „ostali” ili uopšte. Dokumentacija iz logora za istrebljenje i deportovanje je izgubljena, rasuta po arhivama ili još uvek nije analizirana. Sačuvana dokumentacija vojnih snaga i SS trupa („Schutzstaffel”, odbrambene snage) koji su ubijali iza linije Istočnog fronta, često na svoju inicijativu, nepotpuna je i, posebno kada je reč o Romima,

pogrešna. Ubijanja nebrojenih žrtava, u masovnim pogubljenjima kao što su gasne komore, nisu uopšte dokumentovana. Istraživanje treba da se bazira na procenama; bez obzira na to kakvi su iskazi svedoka, broj od najmanje 250.000 žrtava smatra se veoma mogućim.

Javna rasprava na tu temu, ako se uopšte započne, često se zasniva više na ličnim motivima nego na činjenicama. S jedne strane, romske organizacije, s jasnim motivima, nastoje da daju procenu o veoma visokom broju žrtava. Prema mišljenjima aktivista manjina u nemačkoj javnosti, npr. genocid je izvršen nad 500.000 ili čak 750.000 žrtava – cifre koje nisu potvrdili istraživači. S druge strane, rasno mo-

tivisani istoričari dovode u pitanje sva istraživanja vezana za to, odnosno i sam genocid nad Romima. Štaviše, ozbiljno istorijsko istraživanje takođe nastoji da negira progon Roma iz rasističkih pobuda. Razlog za ovo je često motiv da tragična sudbina Jevreja bude predstavljena kao jedinstvena.

Jedino što je jasno: kao i jevrejskom stanovništvu, i Romima su oduzeta prava, proganjani su i ubijani u Nemačkom rajhu. Iz dokaza o nastavku progona i broja zločina preuzetog iz dokumentacije može se zaključiti samo da su to bila rasistički motivisana masovna ubistva. Kao što se često isticalo, jedan jedini istorijski nov, ne viđen do tada, element pri istrebljenju Jevreja, bila je

„NJIHOVE DUŠE SU BILE BOLESNE”

Austrijski Rom Ceija Stojka iz grupe Lovara, preživeli logoraš logora u Aušvicu i poznati pisac i slikar, opisuje kako su deca preživelih takođe patila od traume holokausta:

„Kad smo izašli, bili smo bolesni, potpuno! Srce je bilo povređeno, naše glave, duše su bile bolesne. I u to vreme na ovom svetu država, a ne Romi ili obični smrtnici, već država trebalo je da dopusti, kao što je danas dopušteno, da se govori o onom o čemu je bilo neophod-

no govoriti. Svi ovi ljudi je trebalo da budu lečeni. Oni nije trebalo da rađaju pet do šest godina, dok ne bi skupili dovoljno snage da ozdrave, da se ponovo smeju, dok se ne bi osećali dovoljno dobro da vide da svet nije loš, da bi se usudili da done- su na svet zdravu decu. U to vreme, priroda je išla svojim tokom: svet je lep, cveće niče. I postoji ljubav na svetu, priroda je doprinela tome. Ali naša deca, što je sasvim normalno, i ja verujemo da će svaka iole misleća osoba reći isto, da su ta deca prete- rano osetljiva, da sve u njima i nji- hovo srce drhti i istovremeno plače. Jer njihovo srce i njihove duše su

bolesne. I mi smo posadili bolest u njih. Taj strah, uvek taj strah, deca rastu s tim. I zbog toga stalno gleda- ju i okreću se kada hodaju ulicama, razumete li, oni se okreću!

Kada se neko iz logora raz- boli, i boli ga glava i njegova duša krvari zbog oca, sestre, brata koji je tamo ostao, ova osoba može samo imati dete čija je duša povređena. Dolazi na svet, možete videti kako je slatko, kako je lepo, podižete ga, vo- lite ga i ljubite, grlite. Ono raste, ali taj strah koji je bio u vama prenosite majčinim mlekom.”

II. 13

(Cech / Fennesz-Juhasz / Heinschink 1999, str. 77)

njegova mašinska preciznost i indus- trijska dimenzija. Ako se ovo uzme u obzir, onda je jedan jedini element ubi-

janja Roma bila prirodnost s kojom su primani u krug žrtava i ležernost kojom su vršena ubijanja, čak iako do kraja

možda i nije bilo eksplicitno formuli- sanog i razumljivog plana za njihovo istrebljenje.

PREŽIVELI

Nakon rata preživeli Romi trebalo je da se suoče sa istim predrasudama čija su žrtva bili i pre 1933. godine u celoj Evropi. Nakon 1945. godine nije bilo opšte zainteresovanosti za

njihovu sudbinu u celini. Tek krajem 1970-ih, uz inicijativu romskih orga- nizacija koje su mogle da se osniva- ju od tada pa naovamo, većina popu- lacije razvila je osećanje nepravde. Predrasude koje su se i dalje zadržale uticale su na takozvane reparacije. Samo mali broj preživelih nemačkih i austrijskih Roma i Sintija bilo je u

moćnosti da podnese tužbe. Austri- janci i Nemci zločinci uglavnom su prošli bez kazne ili im je ubrzo bila garantovana amnestija. Neki Romi koji nisu podlegli pritisku i koji su nastavili s podnošenjem tužbi, u većini slučajeva bili su ponovo dis- kreditovani ili nazivani lažovima. [II. 13]

Bibliografija

Cech, Petra / Fennesz-Juhasz, Christiane / Heinschink, Mozes F. (eds.) (1999) *Lovarenge paramiči taj textura anda Österreich, kotor II.* Wien: Romano Centro | **Ficowski, Jerzy (1992)** *Wieviel Trauer und Wege. Zigeuner in Polen.* Frankfurt/Main: Peter Lang | **Fings, Karola (1997)** *Romanies and Sinti in the concentration camps.* In: Fings, Karola / Heuss, Herbert / Sparing, Frank (eds.) *From “Race Science” to the Camps. The Gypsies during the Second World War I.* Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 72-109 | **Hancock, Ian (2002)** *We are the Romani people. Ame sam o Rromane džene.* Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Kenrick, Donald / Puxon, Grattan (1995)** *Gypsies under the Swastika.* Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Lewy, Guenter (2000)** *The Nazi Persecution of the Gypsies.* Oxford: Oxford University Press | **Nečas, Ctibor (1999)** *The Holocaust of Czech Roma.* Prague: Prostor